

Ο «ΨΥΧΙΚΟΣ» ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΡΑΒΑΤΟΣ

«Κανένα ανθρώπινο ον δεν γνωρίζει τον κόσμο μόνο με τη συνείδησή του, μόνο με τις πληροφορίες που δέχεται»

R. Angelergues

«Το αντικείμενο επενδύεται πριν γίνει αντιληπτό»

S. Lebovici

1. Θα αρχίσω τη δική μου προσέγγιση στο θέμα, πιάνοντας το νήμα από εκεί που το άφησαν ο Ηλίας Κούβελας (ανάγκη να συζητήσουμε και για το *ασυνείδητο*) και ο Κώστας Κριμπάς (ανάγκη να δούμε και την *συναισθηματική επένδυση*, αυτήν την «εξελικτική επινόηση» του ανθρώπου). Με κάτι ανάλογο, «τις ηδονές και τις οδύνες που χαρακτηρίζουν την ιδιωτική μας εσωτερική ζωή», τελειώνει και ο Ανδρέας Παπανικολάου, εκεί λίγο πριν μας θέσει το βασικό του ερώτημα. Θα αρχίσω, λοιπόν, λέγοντας ευθύς αμέσως ότι ο κάθε άνθρωπος ανακαλύπτει τον κόσμο και τον εαυτό του προεκτείνοντας την ανακάλυψη της μητέρας του. Διότι η πρωταρχική πραγματικότητα του βρέφους είναι η πραγματικότητα της μητέρας του που «επενδύεται» και γίνεται «αντιληπτή». Αυτό είναι που την κάνει μάνα. Ο πατέρας έρχεται «δεύτερος» και με άλλο «στόχο», να κόψει μια δεύτερη φορά τον «ομφάλιο λώρο» και να επιτρέψει την οργάνωση ενός αυτόνομου ψυχισμού. Λοιπόν, ένα νεογέννητο τριών ημερών, τοποθετημένο ανάμεσα σε δυο τεμάχια βάμβακος, το ένα ποτισμένο με το γάλα της μάνας του το άλλο με το γάλα μιας άλλης γυναίκας, θα στρέψει το κεφάλι του προς το πρώτο. «Διαλέγει» το γάλα της μάνας του. Επειδή η όσφρηση του είναι κιάλας αναπυγμένη; Ασφαλώς, αλλά όχι μόνο. Υπάρχει πληρέστερη εξήγηση. Με τη γέννησή του το βρέφος βρέθηκε ξαφνικά στο «έλεος» ενός «πρωτόγνωρου» κόσμου αντίξων ερεθισμάτων αλλά και στην αγκαλιά της μάνας του, όαση ευχαρίστησης όπου το γάλα «γνωρίζεται» και «αναγνωρίζεται» στο πλαίσιο ενός αντιληπτικού και ψευδαισθητικού συμπλέγματος (θα επανέλθω πιο κάτω), καθώς η παροχή του γάλακτος δεν είναι συνεχής. Πρόκειται για το γάλα «τους» (κτητικό), το δικό του και της μάνας του, που πριν γίνει «μια» (αόριστο) μυρωδιά υπήρξε η κοινή τους ευχαρίστηση. Το «πείραμα» αυτό του Mac Farlane είναι παρμένο από το βιβλίο *L' Homme Psychique* (1993) του R. Angelergues.¹ Σπεύδω να πω ότι θεωρώ αυτόν ακριβώς τον «ψυχικό άνθρωπο» πληρέστερο του άλλου, του μερικότερου αλλά γνωστότερου, «νευρωνικού ανθρώπου» του Jean-Pierre Changeux, εξ ου και η επιλογή του τίτλου που έθεσα εδώ.

2. Θα ξαναβρεθούμε μπροστά σε ανάλογο φαινόμενο, ακολουθώντας τους πολύ γνωστούς νευροψυχολογικούς και ψυχοπαθολογικούς προβληματισμούς σχετικά με το «σώμα» που μας υπενθυμίζει, με άλλη ευκαιρία, ο Angelergues² και πάλι:

- στις αριστερές εγκεφαλικές βλάβες, δεν υπάρχει ψυχική αποδιοργάνωση (πλην ίσως μιας αντιδραστικής κατάθλιψης). Η αδυναμία του αρρώστου π.χ. να κατονομάσει τα μέρη του σώματος είναι ένα «αφηρημένο, ουδέτερο» πρόβλημα: «στο παρελθόν μπορούσα να πω όλες αυτές τις ανατομικές ιστορίες», έλεγε ένας άρρωστος

- στις δεξιές βλάβες, η διαταραχή αφορά στο βίωμα του σώματος, στην ίδια του την ύπαρξη, δηλαδή σε κάτι που ανήκει στο υποκείμενο: «όταν άγγιζα το αριστερό μου χέρι είχα την εντύπωση ότι ήταν ένα ξένο σώμα (...) δεν αναγνώριζα την επιδερμίδα μου (...), νόμιζα ότι είχα ένα σώμα που δεν ήταν δικό μου», έλεγε μια άρρωστη

Ας προσέξουμε, όμως, ότι στη πρώτη περίπτωση εμπλέκεται η χρήση του οριστικού ή αορίστου άρθρου, στην δεύτερη περίπτωση, η χρήση της κτητικής αντωνυμίας:

- ένας άρρωστος με αγνωσία αντικειμένων, αυτό που δεν μπορεί να αναγνωρίσει είναι

Ο Θανάσης Καραβάτος είναι καθηγητής Ψυχιατρικής, διευθυντής της Α΄ Ψυχιατρικής Κλινικής του ΑΠΘ.

ΤΟ κλειδί, ΕΝΑ μαχαίρι

- αυτό που ένας άρρωστος με αγνωσία προσώπων δεν μπορεί να αναγνωρίσει είναι ο γιος ΤΟΥ, η γυναίκα ΤΟΥ, η μητέρα ΤΟΥ, ο φίλος ΤΟΥ.

- ένας άρρωστος με τοπογραφική αγνωσία αναγνωρίζει πολύ καλά ΕΝΑ δρόμο, ΕΝΑ σπίτι, δεν αναγνωρίζει όμως το δρόμο ΤΟΥ, το σπίτι ΤΟΥ.

Όλα αυτά είναι κάτι περισσότερο από διακίνηση πληροφοριών, κωδικοποιήσεις και αποκωδικοποιήσεις μέσα στα νευρωνικά δίκτυα. Γι' αυτή τη διαφορά, το πιο πρόσφορο ερμηνευτικό μοντέλο είναι αυτό που ονομάζεται στην ψυχαναλυτική μεταψυχολογία, *σχέση με το αντικείμενο*. Το βιολογικό σώμα εγγράφεται σε όλα τα συστήματα που οικοδομούν τη ζωή και την ενότητα του ανθρώπινου οργανισμού και αυτή η πολλαπλότητα καθιστά έγκυρα όλα τα δυνατά μοντέλα που συνεισφέρουν στους γενικότερους ερμηνευτικούς προβληματισμούς μας. Όταν, όμως, αναφερόμαστε στον ψυχισμό, η παρουσία του σώματος δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο μέσα στη *ψυχική πραγματικότητα* που είναι διακριτή από την *εξωτερική πραγματικότητα*. Το σώμα μας βρίσκεται στην «προνομίουχο» θέση να είναι, *ταυτόχρονα*, μέρος της *εξωτερικής πραγματικότητας* αλλά και πηγή της *ψυχικής πραγματικότητας*. Γι' αυτό, άλλωστε, βλέπουμε στην κλινική ψυχιατρική μας πράξη το σώμα να εμπλέκεται σε πλήθος ψυχοπαθολογικών διαταραχών. Δεν πρέπει να αποκόπτουμε τον ψυχισμό από τις σωματικές του ρίζες. Να τονίσουμε ότι δεν πρέπει, επίσης, να αποκόπτουμε το σώμα από τις ψυχικές του ρίζες.

3. Έναν τέτοιο λόγο για το σώμα, το *σώμα-ενός-υποκειμένου*, μπορεί να διατυπώσει η ψυχιατρική, στο βαθμό που εμπνέεται από την ψυχανάλυση και δεν την παρασύρει το κυρίαρχο σήμερα στη ιατρική θετικιστικό ρεύμα του απόλυτου τεχνοκρατισμού, αυτό που κάνει τον διάσημο καρδιοχειρουργό DeBekey να λέει για τη μεταμόσχευση καρδιάς: μεταμοσχεύουμε «μια θαυμάσια αντλία, αλλά μόνο μια αντλία». Διότι, παρά τη βεβαιότητα αυτή, κοντά στην «καρδιά-αντλία» υπάρχει και η «καρδιά-συναίσθημα», καθώς και οι δυο τους είναι από τις συχνότερες αναπαραστάσεις που αφορούν την φαντασιακή καρδιά.³ Αυτή η «καρδιά-συναίσθημα» δεν καλύπτεται από κανένα τεχνητό υποκατάστατο και, μέχρις ότου ενταχθεί σε μια νέα σωματική ενότητα, είναι προβληματική με το σύνθημα μόσχευμα. Η χειρουργική επέμβαση κατά τη μεταμόσχευση μιας καρδιάς αδυνατεί να διατηρήσει τις συνδέσεις με τα εγκεφαλικά υποφλοιώδη κέντρα που ρυθμίζουν αντανακλαστικά κυκλώματα προσαρμογής. Έτσι, ένας άρρωστος, στερημένος από κάθε άμεση φυσιολογική απήχηση μιας συγκινησιακής φόρτισης, υπό μορφή π.χ. αισθήματος παλμών σε μια χαρά ή έναν φόβο, εξέφραζε τις αμφιβολίες του *εάν και κατά πόσο μπορούσε πια να έχει συναισθήματα*. Και ένας άλλος μεταμοσχευμένος άρρωστος έμεινε «άλαλος» όταν η γυναίκα του τον αποκάλυψε, σε ώρα θυμού, «άκαρδο»!⁴ Είναι προφανές ότι αυτή η πραγματική καρδιά, που παράγει συμπτώματα και μετρίεται με ακρίβεια από τις σύγχρονες απεικονιστικές τεχνικές, συμπορεύεται με την φαντασιακή αντίληψη που έχει το υποκείμενο για τα όργανά του: μπορεί να είναι η «καρδιά μεγάλη», μπορεί να είναι και «βαριά καρδιά».⁵ Ανάγκη, λοιπόν, να μιλήσουμε περισσότερο για τον άνθρωπο παρά για τα όργανα.

4. Περιγράφοντας την «εορτή του όνου κατά τον Μεσαίωνα» (Αττικόν Ημερολόγιον του έτους 1869) ο μεγάλος μας σατιρικός

Εμμανουήλ Ροΐδης σάρκαζε με τα παρακάτω λόγια τις απόπειρες να δοθεί ένας ορισμός του ανθρώπου: «Τον άνθρωπον ώριζεν ο Πλάτων ζών δίπουν και άπτερον, μέχρις ου ο Διογένης μαθήσας πετεινόν και παρουσιάσας αυτόν ως πρότυπον του πλατωνείου ανθρώπου, ηνάγκασεν τον φιλόσοφον να προσθέση εις τον ορισμόν του και το πλατώνυχον. Οι μετά ταύτα φυσιολόγοι, θέλοντες να καταστήσωσιν έτι καταφανεστέραν την μεταξύ απτέρου αλέκτορος και του ανθρώπου διαφοράν, προσέθεσαν το επίθετον παμφάγος, οι δε φιλόσοφοι το λογικός, ώστε βαθμηδόν ο άνθρωπος κατήντησε να είναι «ζών δίπουν, άπτερον, πλατώνυχον, παμφάγον και λογικόν». Τα σημεία ταύτα ήρκεσαν επί πολύ προς διάκρισιν του βασιλέως της κτίσεως. Βαθμηδόν όμως, προοδεύουσης της επιστήμης, ο ορισμός ούτος απέβαινε καθ' εκάστην ανεπαρκέστατος καθ' ότι την μεν παμφαγίαν λ.χ. έχομεν κοινήν μετά των χοίρων, το δε λογικόν δεν είναι άλλο τι, κατά τας υλιστικές τάσεις της σήμερον σοφίας, ειμή ρευστόν τι όπερ εκκρίνει ο εγκέφαλος, απαραλλάκτως όπως και τα νεφρά εκκρίνουσι το ούρον». Είναι προφανές ότι ο δρόμος για να μιλήσει κανείς περί ανθρώπου, αρχίζοντας με ορισμούς, είναι από πολύ παλιά δέοντως υπονομευμένος.

Η καταφυγή σ' ένα μύθο, το μύθο που καταγράφει ο Πλάτων στον *Πρωταγόρα* (320d-321c), μπορεί να είναι επιστημονικά αποδοτικότερη οδός. Η ιστορία είναι απλή. Όταν ήρθε η ώρα να φέρουν οι θεοί στο φως το γένος των θνητών διέταξαν τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα να μοιράσουν ταιριαστές στο κάθε είδος ιδιότητες. Ο Επιμηθέας ζήτησε τότε από τον Προμηθέα να τον αφήσει να κάνει μόνος του τη διανομή. Η πρόθεση του Επιμηθέα ήταν να μοιράσει μέγεθος, δύναμη, όπλα, ταχύτητα, τρόπο διατροφής, γονιμότητα με τρόπο που να εξισορροπούνται μεταξύ τους για να μην κινδυνέψει κάποιο γένος να εξαφανιστεί. Καταξόδεψε, όμως, όλες τις ιδιότητες στα άλογα ζώα κι έτσι έμεινε χωρίς εφόδια το γένος των ανθρώπων. Παραλείπω τη συνέχεια του μύθου, με την διορθωτική παρέμβαση του Προμηθέα που χάρισε στους ανθρώπους τη φωτιά και τις τέχνες, κλέβοντάς τα από τον Ήφαιστο και την Αθηνά, για να τονίσω αυτήν εδώ την *απερισκεψία* του Επιμηθέα· ο άνθρωπος δημιουργείται και βγαίνει στον κόσμο *ελλειμματικός*.

5. Όπως όλοι γνωρίζουμε, αυτό το χαρακτηριστικό του νεογέννητου ανθρώπου είναι και το μέγιστο *πλεονέκτημά* του. Βιολόγοι και ψυχαναλυτές θα συμφωνήσουν χωρίς κανένα ενδοιασμό πάνω σε αυτό. Διότι, καθώς κάθε νεογνό γεννιέται (φυσιολογικά) *πρώωρο*, η κάλυψη της ελλειμματικότητας θα γίνει, όχι απλώς εντός ενός περιβάλλοντος αλλά εντός ενός *κόσμου*, μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία που διαθέτει λόγο, απέναντι σε έναν άλλον. Αυτή η βιολογική ανωριμότητα του ανθρώπινου βρέφους αποτελεί μια βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ανθρώπινου ψυχισμού. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η ιδιαιτερότητα του ανθρώπου: στη «χαλάρωση», κατά την έκφραση του Franhois Jacob⁶, της κληρονομικότητάς του, που επιτρέπει αυτός ο ειδικός τρόπος ωρίμανσης και οργάνωσης του νευρικού του συστήματος. Η πορεία αυτή συνυφαίνεται με την ανάδυση του κοινωνικοπολιτισμικού φαινομένου εντός του οποίου κυρίαρχα στοιχεία είναι η κατασκευή εργαλείων, οι κοινωνικές επικοινωνίες και ανταλλαγές, κυρίως δε η συμβολική λειτουργία της γλώσσας. Ανατρέχοντας στις *Αφασίες* του Freud [πρόσφατα εκδόθηκαν και στα ελληνικά⁷] θα δούμε ότι το βρέφος μαθαίνει τη γλώσσα από έναν άλλον, επαναλαμβάνοντας αυτό που ακούει σαν παπαγάλος.

Στο κατοπινότερο Σχεδιάσμα του, η έλλειψη αυτονομίας του βρέφους –η πρωτογενής αδυναμία του ανθρώπινου όντος– είναι αυτή που οδηγεί στην ανάδυση της γλώσσας μέσα από την κραυγή και τη χειρονομία, μέσα από μια «εκφόρτιση» του συστήματος των νευρώνων που, όμως, απαιτεί έναν άλλο για να ολοκληρωθεί.⁸

6. Εν αρχή ην η «συμβιωτική σχέση» του νεογνού με η μητέρα του και το δίπολο αρέσκεια-απαρέσκεια που αφορά στο σώμα. Καθώς μέσα σ' αυτή τη σχέση επικρατεί αστάθεια και αταξία θα προκύψουν συνθήκες δημιουργίας. Για παράδειγμα, η ασύντακτη κινητική του δραστηριότητα γίνεται, διαμέσου της τονικότητας των μυών του, εκφραστικό μέσον της σχέσης του με τον άλλον, όπως και το κλάμα ή το χαμόγελο, χάρη στις απαντήσεις και τις αντιδράσεις του περιβάλλοντος. Ο τονικός αυτός διάλογος του παιδιού με τη μητέρα του προηγείται της λεκτικής επικοινωνίας.

7. Σε κατάσταση «έλλειψης», π.χ. του μητρικού στήθους, η ικανοποίηση του βρέφους δεν μπορεί να προέλθει παρά μόνο «ψευδαισθητικά», μέσα από τις μυζητικές κινήσεις που αναπαριστούν το θηλασμό, παράγοντας δηλαδή ψυχισμό. Οι αναπαραστάσεις προκύπτουν καθώς συνδέεται η αντίληψη με την ψευδαίσθηση, χάρις στην επένδυση που είναι προσωπική του καθενός επιλογή των προς επένδυση αντικειμένων. Επένδυση χωρίς ψευδαίσθηση δεν μπορεί να υπάρξει. Ούτε αντίληψη. Το νόημα μιας αντίληψης ή μιας αναπαράστασης δεν βρίσκεται στο ίδιο το αντικείμενο, δίνεται από την ψευδαίσθηση και την επένδυση. Έτσι ιδιοποιούμεστε τα όντα και τα πράγματα του περιβάλλοντός μας, τα κάνουμε δηλαδή δικά μας, εισάγοντάς τα στο λόγο μας με μια *προσωπική αντωνυμία*. (Βλ την # 2). Έτσι αντιλαμβανόμαστε-ξεχωρίζουμε όσα είναι έξω από εμάς. Έτσι αναπτύσσεται, επίσης, η *επιθυμία* και το συνακόλουθό της η *φαντασίωση* (συναρμολόγηση «μνημονικών ιχνών» από προηγούμενη ικανοποίηση στη σχέση του με το σώμα της μητέρας) που αποτελούν και την «πρώτη ψυχική πραγματικότητα» (*πρωτογενής διαδικασία*). Με τη *δευτερογενή διαδικασία*, που καθίσταται εφικτή με τη συγκρότηση του Εγώ, η δρώσα αρχή της πραγματικότητας θα εισαγάγει το αντικείμενο της επιθυμίας στο πεδίο της σχέσης μεταξύ επιθυμίας και πραγματικότητας, εντός της οποίας θα γίνει η διάκριση του εξωτερικού κόσμου που δεν ανήκει στο υποκείμενο, ενώ ταυτόχρονα αυτός ο κόσμος παραμένει αντικείμενο επιθυμίας. Έτσι, η αντίληψη είναι κάτι παραπάνω από αισθητηριακή «φωτογράφιση» της πραγματικότητας αλλά και η ανθρώπινη μάθηση δεν συμποσούται στο άθροισμα των αντιλήψεων. Η επαφή με τη γύρω πραγματικότητα και η κατά στάδια γνώση της, αρχίζει στο νεογνό με μια άρθρωση έμφυτων αντανεκλαστικών δραστηριοτήτων αίσθησης και κινητικότητας (όραση και σύλληψη), δηλαδή μέσα από μια δράση πάνω σ' αυτήν την πραγματικότητα. Η δραστηριότητα αυτή συνεχίζεται, κορυφώνεται και διαφοροποιείται με την κατάκτηση της γλώσσας. Καθώς το επίπεδο της απλής αντανεκλαστικής λειτουργίας, με βάση τα παρόντα πράγματα, υπερβαίνεται προς την κατεύθυνση της μαθησιακής λειτουργίας με βάση το λόγο –τα απόντα πράγματα– η δράση γίνεται ανθρώπινη πράξη. Ο λόγος εμπεριέχει πράξη και η πράξη εμπεριέχει λόγο. Η αρχαιογνωσία του αξέχαστου Μάριου Μαρκίδη είχε «εντοπίσει» και το σχετικό τσιτάτο από τον *Πρωταγόρα*: «και το λέγειν μια των πράξεων εστί».⁹

8. Η ψυχοπαθολογία μπορεί να μας μάθει περισσότερα. Η *κλινική ψευδαίσθηση* προκύπτει είτε ως παλινδρομική επαναδραστηριοποίηση της πρωτογενούς ψευδαίσθησης (υστερία) είτε ως

αδυναμία της να ενταχθεί εντός του καθημερινού αντιληπτικού έργου (ψύχωση). οι δυο αυτοί μηχανισμοί δεν αλληλοαποκλείονται. Πρόσφατα ο Καψαμπέλης και η Kecskemeti επεχείρησαν έναν διάλογο ανάμεσα σ' αυτές τις ψυχαναλυτικές αντιλήψεις για τις ψευδαισθήσεις και τα δύο κύρια μοντέλα της γνωστικής ψυχολογίας που έχουν προταθεί για την ερμηνεία των ακουστικο-λεκτικών ψευδαισθησιών στη σχιζοφρένεια: α) παρασιτική ανάμνηση ενός λόγου που δεν έχει ενταχθεί στη ψυχική δραστηριότητα ενός υποκειμένου, β) ελαττωματική αναγνώριση της προθετικότητας.¹⁰ Στέκομαι στο δεύτερο αυτό μοντέλο καθώς βασίζεται στον λεγόμενο «κεντρικό έλεγχο της πράξης»: αυτή –είτε απαντά σε ένα εξωτερικό ερέθισμα είτε είναι αυθόρμητη– απαιτεί μια *πρόθεση* για δράση. Μέσω αυτού του μοντέλου η *κλινική ψευδαίσθηση* μπορεί να συμβάλει στη έρευνα σχετικά με τη συνείδηση και αναπαράσταση του *εαυτού* και του *άλλου*, μέσω της συνειδητοποίησης της *πράξης*. Υπ' αυτή την έννοια είναι αξιοπρόσεκτος ο νεολογισμός *representations* του Jean-Didier Vincent που θεωρεί πως δεν πρέπει να βλέπουμε τις αναπαραστάσεις ανεξάρτητα από τις ανθρώπινες πράξεις.¹¹

Ως γνωστόν, οι ακουστικο-λεκτικές ψευδαισθήσεις, το παράλληλο ή οι ιδέες επιδράσεως των ψυχωτικών είναι διαταραχές της αντίληψης και της αναγνώρισης από το υποκείμενο της δικής του ψυχικής δραστηριότητας και του εσωτερικού του λόγου, δηλαδή αποτελούν βαθύτατες διαταραχές της συνείδησης εαυτού και της διάκρισης μεταξύ εαυτού και εξωτερικού κόσμου. Στο πλαίσιο των γνωστικών μοντέλων, ο παλιός ορισμός της ψευδαίσθησης ως «αντίληψη χωρίς αντικείμενο» γίνεται «αντίληψη χωρίς υποκείμενο».¹²

9. Ο Angelergues καταφεύγει συχνά στη φυσική με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Στο πρόβλημα του *δυσισμού σώματος και ψυχής*, όντας αντίθετος σε κάθε *διχοτομία* θα προτείνει «μια σκέψη (προ πάντων όχι αντιγραφή) πάνω στην έννοια «δυσιαδικότητα κύμα-σωματίδιο» της κβαντικής φυσικής, που είναι ταυτόχρονα ένα μεγάλο παράδοξο. *Δυσιαδικότητα όχι δυσισμός*», τονίζει και υπενθυμίζει ότι ο Etienne Klein εξέθεσε αξιοθαύμαστα αυτό το παράδοξο μέσω του μύθου του La Fontaine «Η νυχτερίδα και οι δύο νυφίτσες»: «μια νυχτερίδα μπαίνει στη φωλιά μιας νυφίτσας που απεχθάνεται τα ποντίκια αλλά αποφεύγει το μακελειό δείχνοντας τα φτερά που της δίνουν την ταυτότητα πουλιού. Δυο μέρες αργότερα, μπαίνει στη φωλιά μιας νυφίτσας που απεχθάνεται τα πουλιά αλλά αποφεύγει, ακόμη μια φορά, το μακέλεμα δείχνοντας την απουσία φτερώματος που της δίνει την ταυτότητα ποντικίου».¹ Καταφεύγοντας στην (ψυχ)ιατρική παθολογία, θα προσθέσω τον προκλητικό και, οπωσδήποτε, ιδιόμορφο *μονιστικό* αφορισμό του πνευμονολόγου Francois-Bernard Michel: το άσθμα είναι 100% σωματικό και 100% ψυχικό.¹³ Ο Boris Kyruinik χρησιμοποιεί την ανάλογη διατύπωση «100% έμφυτο, 100% επίκτητο» όταν αναφέρεται στη γενετική βάση των ανθρώπινων συμπεριφορών.¹⁴ Το «παιχνίδι» με τα «παράδοξα ποσοστά» φαίνεται να αποφεύγει έτσι και την εκδοχή της λεγόμενης «δι-αντίδρασης», σύμφωνα με την οποία γίνεται μεν αποδεκτή η επίδραση και της βιολογίας και του περιβάλλοντος, πλην όμως διατηρείται η *διαίρεση* του όλου σε ποσοστά: για παράδειγμα, η ευφυΐα οφείλεται κατά 77,5% στη βιολογία και κατά 22,5% στην εμπειρία και το περιβάλλον, κάτι που είναι βέβαια «μια άλλη μορφή *δυσισμού*». Υποστηρίζεται μάλιστα ότι, όταν δεν πρόκειται για μονογενετικά προσδιορισμένο νόσημα αλλά για «πολύπλοκα ανθρώπινα χαρακτηριστικά», αυτή η

ίδια η βασική εξίσωση της ποσοτικής γενετικής καταδεικνύει την αδυναμία καταστροφής μιας μετρήσιμης σχέσης μεταξύ γονιδιακής και περιβαλλοντικής δράσης.¹⁵ Εδώ βέβαια είναι τα χωράφια του Κριμπά. γι αυτό επέτρεψέ μου αγαπητέ Κώστα να πάω παρακάτω, συνεχίζοντας με κάτι που θεωρώ σημαντικότερο βάσει μια δικής σου παλαιότερης επισήμανσης. Αυτή η διαφορά μεταξύ ενός «παράλογου» *αθροίσματος* «ποσοστών» που εκφράζει την πραγματικότητα και ενός άλλου, «λογικού» που την ψευτίζει, μπορεί ίσως να γίνει κατανοητή ακολουθώντας μια παρατήρηση του Lewontin: «τα τμήματα δεν έχουν πρότερη ύπαρξη μεμονωμένα ώστε τα σύνολα να αποτελούνται από συνάθροιση «τμημάτων» (...). *Αιχμηρή* η διατύπωση, γράφει ο Κώστας Κριμπάς που μας την υπενθυμίζει, όσο και *σαφής* ώστε να λύνει οριστικά την οντολογική πλευρά του αναγωγισμού: «τμήματα και σύνολα έχουν μεταξύ τους διαλεκτική σχέση, ώστε ουδέν είναι τμήμα εάν δεν υπάρχει σύνολο του οποίου είναι τμήμα. Δεν υπάρχει στον κόσμο τμήμα μεμονωμένο. Όλα τα κομμάτια του φυσικού κόσμου υπάρχουν εν αλληλεπιδράσει του ενός με το άλλο, και μόνο χάρις σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις μπορούμε να γνωρίσουμε την ύπαρξή τους. Όστε οι ιδιότητες των τμημάτων είναι πάντα ιδιότητες τις οποίες φανερώνουν εντός ορισμένου συνόλου».¹⁶ «Τμήματα εν αλληλεπιδράσει» πάει να πει *οργάνωση*.

10. Σήμερα, το θετικιστικό όνειρο προσφέρει αναμφίβολα υπηρεσίες στη βασική επιστημονική έρευνα, παραμένει ωστόσο μετέωρο διότι εξακολουθεί να μη μπορεί να δει την οργανικότητα παρά μόνο στο όργανο, όχι στην *οργάνωση*, δηλαδή στην εξ αυτής απόρροια ενός άλλου επιστημονικού επιπέδου –στη περίπτωση μας του επιπέδου «Ψ»– όπου η βιολογική γλώσσα είναι ανεπαρκής για να το διερευνήσει μόνη της. Το νέο αυτό επίπεδο χρειάζεται άλλη γλώσσα. Θα αρκεστώ να ανατρέξω στις *Αόρατες Πόλεις* του Ίταλο Καλβίνο, όπου εύγλωττα εικονογραφούνται τα παραπάνω: «Ο Μάρκο Πόλο περιγράφει μια γέφυρα πέτρα-πέτρα. «Όμως ποια είναι η πέτρα που στηρίζει τη γέφυρα;» ρωτάει ο Κούμπλαϊ Χαν. «Η γέφυρα δε στηρίζεται από αυτή ή από εκείνη την πέτρα» απαντάει ο Μάρκο Πόλο, «αλλά απ' τη γραμμή της αψίδας που αυτές σχηματίζουν». Ο Κούμπλαϊ Χαν μένει σιωπηλός και σκέφτεται. Ύστερα προσθέτει, «γιατί μου μιλάς για πέτρες; εμένα με ενδιαφέρει μόνο η αψίδα». Ο Μάρκο Πόλο απαντά, «χωρίς πέτρες δεν υπάρχει αψίδα». Άλλοι προσέχουν μόνο τη *γραμμή της αψίδας* [τα ψυχικά φαινόμενα], άλλοι μόνο τις *πέτρες* που τη σχηματίζουν [την ύλη]. Η *γέφυρα* όμως (το ψυχικό όργανο) σχηματίζεται με τις *πέτρες* [την ύλη] αλλά δεν στηρίζεται από αυτές, στηρίζεται από την *διευθέτησή* τους σε *γραμμή αψίδας* [οργάνωση].

11. Κατά τον Paul Ricoeur το «ψυχικό» δεν είναι *ισοδύναμο* του «άυλου, του μη σωματικού», πλην όμως το «ψυχικό βίωμα» εμπλέκει το «σωματικό» κατά μία, μη αναγώγιμη στο σώμα των φυσικών επιστημών, έννοια: «στο σώμα-αντικείμενο αντιπαραβάλλεται σημαντικώς το βιούμενο σώμα» (ο «δυσισμός» μπορεί να εντοπίζεται στη σημαντική χωρίς να μετατρέπεται σε *δυσισμότητες*). Όταν μάλιστα δηλώνει πως αποφεύγει το αμάλγαμα της σημαντικής που συμπυκνώνεται στο «*οξύμωρο*, [έτσι το λέει] ο εγκέφαλος σκέφτεται», ο Changeux σπεύδει να προσθέσει ότι κι ο ίδιος «αποφεύγει τέτοιες εκφράσεις». Αποδέχεται δηλαδή την ύπαρξη δύο λόγων που αναφέρονται σε δύο ερευνητικές μεθόδους [«κανένας νευροβιολόγος δεν θα πει ποτέ ότι η γλώσσα είναι ο οπίσθιος μετωπιαίος φλοιός»] και βλέπει την ανάγκη για

έναν άλλον, τρίτο, λόγο, ανάλογο με αυτόν που είχε προεικασεί ο Σπινόζα.¹⁷

12. Δεν βλέπω άλλο τρόπο να απαντηθεί το ερώτημα που μας έθεσε ο Ανδρέας Παπανικολάου παρά μόνο μέσα από το διάλογο μεταξύ νευροεπιστήμης και ψυχανάλυσης, αρκεί στο ξεθώριασμα της παλαιάς αλαζονείας της ψυχανάλυσης να προστεθεί η εγκατάλειψη της σύγχρονης υπεροψίας των νευροεπιστημών. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, ο *Σωκράτης* ίσως να έτεινε *ευήκοον το ους*.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Angelergues R., *L' Homme psychique*, Calmann Levy 1993
2. Angelergues R., «Le corps en psychiatrie», *L' Evolution psychiatrique*, 1984, 49, 2, 541-552
3. Vaysse J. «'Du fond du coeur'. Don du coeur, transplantation cardiaque et imaginaire», *L' Evolution Psychiatrique*, 1992, 57, 3, 387-404
4. Συγγελάκης Μ. *Μεταβολές της «εικόνας του σώματος» σε ασθενείς που υποβλήθηκαν σε μεταμόσχευση οργάνου*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2002
5. Vaysse J. «Coeur etranger en corps d' accueil», *Communications*, 1993, 56, 175-181
6. Jacob F. *Η λογική του ζώντος. Ιστορία της κληρονομικότητας*, Ράππας 1972
7. Freud S. *Για την ερμηνεία των φασιών*. Μπφ Α. Πόταγα, Κ. Πόταγας. Εισαγωγικά κείμενα των Κ. Πόταγα, Θ. Καράβατου και Θ. Τζαβάρα, Εξάντας, Τρίαψις Λόγος 2002
8. Freud S. «De l' esquisse d' une psychologie scientifique», *La naissance de la Psychanalyse*, PUF, 1996', 313-396
9. Μαρκίδης Μάριος, *Ο εξανθρωπισμός της γλώσσας*, Έρασμος, Β' έκδοση 1997
10. Kapsambelis V, Kecskemeti S. «Psychanalyse et cognitivisme face au problème de l' hallucination. Quelques annotations», *Perspectives Psychiatriques* 1998, 37, 2, 106-121
11. Vincent J-D, Ferry L. *Qu' est-ce que l' homme. Sur les fondements de la biologie et de la philosophie*, Odile Jacob 2000
12. Georgieff N, Jeannerod M. «Beyond consciousness of external reality, a «who» system for consciousness», *Consciousness and Cognition* 1998, 7, 465-477
13. Michel F. -B. *Le souffle coupé*, Gallimard, Paris, 1984. Αναφέρεται στο Dantzer R., *L' illusion psychosomatique*, Odile Jacob, Paris, 1989
14. Cyrulink B. *La naissance du sens*, Hachette, 1995
15. Formeut J. «Les glissements progressifs d' une équation», *La Recherche* 1998, 311, 50-51
16. Κριμπάς Κ. «Η έννοια της ζωής, ο αναγωγισμός, η αυτοποίηση και η αναπαραγωγή», *Νεύσις* 1995, 3, 33-40
17. P Changeux, P Ricoeur. *Ce qui nous fait penser. La nature et la règle*, Odile Jacob, Paris, 1998, 28